

עבודות ראשונות

בתקופת לימודי באוניברסיטה הסכמתי עם אבא שכל יום רביעי בערב אגיע מירושלים הביתה לכפר ויתקין ובימי חמישי ושישי אעזור לו במשק, מצד שני הוא יממן אותי ואמא תצייד אותי ככל שיידרש. כך היה כשנתיים ימים. בכל מוצאי שבת הייתי חוזר לירושלים ובאמתחתי כשלושים ביצים ארוזות בין שני תאים וקשורות חזק בחבל של חציר ושקית ובה עופות מבושלים ומטוגנים, לחיזוק הטעם (שוקיים וירכיים). בשנה שניה קינאתי בסטודנטים שהיו להם פרנסות סטודנטים והתקבלתי למחקר סוציולוגי במושב העולים שבפרוזדור ירושלים בתור סוקר. קיבלתי טפסים (בכל טופס כמאתיים שאלות) ומקום (מושב עג'ור) ויום אחד בשבוע הייתי עולה אה"צ על אוטובוס לעג'ור, מגיע לפנות ערב, נכנס לבית משפחה משכנע את אבי המשפחה לענות על שאלות משתתף איתם בארוחה שהכינה עקרת הבית (אוכל כורדי אם אני זוכר נכון), ובלילה ישן על שולחן בבית הספר. בבוקר חוזר באוטובוס המביא אותם לעבודה בירושלים. המחקר נסב על היחסים בין האנשים במקום. באמצעות השאלונים רצינו להרכיב תמונה של משטר הניקור במקום. כלומר מי מנקר את מי. "מנקר" בזמנו ידעתי שעושים מחקרים כאלה על תרנגולות.

כאשר גמרתי חודש באתי, וכל הטפסים המלאים בידיי, אל הפרופסורית החוקרת נתתי לה את הטפסים ואמרתי: לו שמעת כמוני את אשר דובר בבוקר ליד תחנת האוטובוס היית זונחת את הטפסים וחוקרת את דברי התחנה. בחודש הבא כבר לא הייתי שם.

מכל המחקר מה אני זוכר? "כל אדם כלב לרעהו" ששמעתי מפי מרואיין. (זזה מזכיר לי את הפילוסוף האנגלי הובס שכך אמר מול התדמית של בורים גמורים שהייתה לאנשי הכפר). בינתיים המשכתי ללמוד. בבחינה בכלכלת ישראל עניתי בזו הלשון: יש מי שקיבל בלתי מספיק כי התשובה לא נכונה, אני אקבל כי השאלה לא נכונה. קיבלתי טוב מאוד והמורה, שגם היה ראש מחלקת המחקר בבנק ישראל, לקח אותי לשם בתור עובד שעות. זה היה הכי פחות כי אין עובד דקות. בבנק ישראל עבדתי ביחד עם אנשים חכמים שקיימו מעין סיעור מוחות מתמשך וכל שנה היו מוציאים ספר על מצב המשך. אני השתתפתי בכתיבת הפרק על החקלאות. לא כל כך אהבתי את ענין הכתיבה כי הייתה חייבת להיות בסגנון מאוד פורמלי.

יום אחד ניגשתי לאחת העובדות אשר עבדה בלוח תשומה תפוקה, פרויקט היוקרה של מחלקת המחקר, ושאלתי: איך הופכים מטריצה. היא אמרה לי. הזמנתי אותה לסרט ומסרט הביתה וכך התגלגלו העניינים עד כמעט חתונה, אבל אז פוטרתי. למה שאלתי? כי אי אפשר איש ואשתו באותו מקום עבודה ענו לי.

בסך הכול תלמיד שנה שלישית קיבלתי עבודה במכון להשכלה ומחקר בית ברל (שם למדתי לפני האוניברסיטה). בבית ברל לימדתי מבוא לכלכלה, אחד התלמידים היה כושי (ועל כך בסיפור אחר). גמרתי שם את השנה אבל לשנה הבאה לא יכולתי להשאר (על זה בסיפור אחר). הייתי כבר כמעט נשוי עם ילד קטן וצריך עבודה חיפשתי וחיפשתי. אני חושב שפרסמנו בעיתון דבר "זוג כלכלנים אחד כזה ואחת כזו מבקשים עבודה במקצועם". אני זוכר שהגענו עד לראיון אישי בחברת מקורות. בסוף נחתתי במשרד החקלאות. זה היה בשלהי תקופת פטינקין. פטינקין פרופסור מבריק לכלכלה בארה"ב שעלה לארץ הקים מחלקה מעודכנת לכלכלה באוניברסיטה העברית והמציא את מה שהיום מכנים "נערי האוצר". כלכלן היה אז דבר שבאופנה וראובן איילנד שהיה סמנכ"ל כלכלה במשרד החקלאות, אבל לא למד כלכלה, רצה גם. במשרד החקלאות חיפשו כלכלן אפוא? בתנועת המושבים כמובן. בתנועה היו מתי מעט ואני הייתי כלכלן מן המוכן.

משרד החקלאות היה אז ממוקם בקריה, מעבר לכביש היה משרד הביטחון והמטכ"ל. בקריה בתים קטנים של שתיים שלוש קומות בתי חקלאים גרמנים במושבה הגרמנית. שם הייתה לשכת השר ושם היו חדרים לפקידים. כאשר שאלתי את ראובן איפה אעבוד ענה: יצטרכו שינויים ארכיטקטוניים. בסוף מצאו לי חדר בשותפות עם יוסי רוזן. כלכלן צעיר ונחבא אל הכלים שהגיע מאחד ממושבי העולים אשר בעמק חפר – יוסי רוזן אז היה "הפועל" של חיים צבן בפרויקט פלחה מרעה. ברבות הימים נהיה אחד המנהלים המבוקשים במשק. שנודע ברבים כמנהל כמעט כל דבר מן הקואופ (שזו רשת מרכולים) ועד לחברה לישראל המחזיקה בחברת האוניות צים בין השאר. באתי לעבוד במשרד החקלאות ב-1965. זה היה הזמן בו התחילה תקופת העודפים. והרי תזכורת למי שלא היה אז. מיד לאחר מלחמת השחרור הייתה תקופה של מחסור בתוצרת חקלאית. הכמויות היו קטנות, כי היצרנים שהיו רובם ערבים ברחו או גורשו, והביקושים היו אדירים כי האוכלוסייה היהודית הוכפלה ב-2-3 שנים. בשנות השישים העולים שפוזרו במאות מושבים למדו לגדל, הכמויות גדלו והמחירים צנחו אל מתחת להוצאות היצור. למשרד החקלאות בא שר חדש רמטכ"ל לשעבר גיבור מלחמה וכמובן מנהל. דיין זיהה שתי חזיתות, האחת יצוא עליה הפקיד את אריאל עמיעד והשנייה שוק מקומי. יצוא מפני שהוא יכול להקטין את לחץ הכמויות בשוק המקומי. את ראובן איילנד הוא הפקיד על השוק המקומי. עם ראובן איילנד עסקנו בניסיונות להשפיע על המחירים בשוק המקומי (מה שמנסים היום) אנחנו עסקנו בזה כמשימה עיקרית. לא תמיד במטרה להוריד את המחירים הרבה פעמים במטרה להעלותם או למנוע את התנודתיות שלהם או לשמור אותם בגובה שיטיב עם החקלאי לאורך זמן ולא יפגע בצרכן. ניסינו הכול: סובסידיה למוצרים, הוצאת עודפים מן השוק והאבסתם לפרות ופיקוח על המחירים. בבשר עוף הגענו לכך שניסינו לישר את עקומת המחירים בדרך של הוצאת עודפים מן השוק כאשר המחיר נמוך, אכסון בקירור והצפת השוק בבשר מן הקירור כשהמחיר עולה. זה לא הלך. אחרי ניסיון של שנים אחדות אני זוכר שהראיתי זאת במספרים ואפילו שלחתי במכתב לוועדת הכלכלה של

הכנסת. בינתיים עבר זמן וקרו דברים. ביניהם מלחמה אחת (1967) ואנחנו עברנו לירושלים. בירושלים קיבלתי אפשרות חצי-חצי חצי זמן בתל אביב, חצי זמן ניתן לי חדר בבניין סרגיי במדרש הרוסים כדי שאוכל לעבוד בירושלים. בסוף עברתי לעבוד ברשות לתכנון כלכלי שם הכול בירושלים. העבודה ברשות הייתה דומה לעבודה במחלקת המחקר בבנק ישראל. מעין סיעור מוחות מתמשך ובמהלכו כתיבת דוחות. באותם ימים במערב (אירופה וארה"ב) לא היו תוכניות חומש. תוכניות חומש אפיינו את הקומוניזם בברית המועצות וגרורותיה בכלכלות השוק ואמרו: השוק יתכן. אנחנו שעלינו על אונית הקפיטליזם סגרנו את הרשות בהתאם. זה היה אחר כך. בזמן שבו אני מדבר הייתה רשות לתכנון כלכלי והיא השתייכה למשרד האוצר. שבו פנחס ספיר הגדול הסתובב בארץ עם הפנקס השחור בכיסו, פנקס שעל פיו ישק דבר. ספיר נשאל: מדוע בעוד שבמשטרים הקומוניסטיים התכנון הוא הכלי של המשטר, אצלנו היא הלכה ואין מורים כן ואינו משפיע דבר? וכך ענה: וכי ראיתם שר המוכן לבצע את שהמתכנן אמר? אולי זה בגלל שהשר לא היה מעורב בתכנון אולי בגלל הפנקס השחור שהיה לו כח כה רב, אמרתי בליבי ועזבתי את הרשות לתכנון כלכלי ועברתי למכון וולקני. במכון וולקני קיבלו אותי ראש המכון יואש ועדיה וסגנו חיים צבן. הם שאלו שאלות אמרו אמירות כשהרגשתי שהתקבלתי שאלתי: ומה אני צריך לעשות? "אתה תמציא את העבודה שלך" ענו. לתשובה יותר טובה לא יכולתי לצפות. "אתה" פרושו אני אקבע ו"תמציא" אומר שאין את מי לחקות. ואז שאלו היכן אתה גר? אמרתי בירושלים. למה שלא תעבור לגור כמו כולנו בראשון לציון או רחובות. אינני יודע מהיכן לקחתי את החוצפה אבל כך ענית: ממילא אני מחליף עבודה כל שנתיים שלוש אז בשביל שלוש שנים כדאי להחליף מקום מגורים? בסופו של דבר עבדתי בוולקני כ-30 שנה. אחרי שנים נפלה בידי חוברת דהוייה, הדוח הראשון של התחנה לחקר החקלאות מה שהתפתח להיות מכון וולקני. בשער החוברת צוינו שמות חברי הסגל. במשבצת שלי היה חיים ארלזורוב – כלכלן. כן הוא היה "שר החוץ" של התנועה הציונית ונרצח בדמי ימיו. כן בשנות ה-40 של המאה ה-20 חיים ארלזורוב היה היועץ הכלכלי של התחנה לחקר החקלאות היום מכון וולקני.

תחת פיקודם של יואש וחיים אני הגדרתי את תפקידי כ"הערכת התועלת הצפויה ממחקר חקלאי מראש". את פרויקט המחקר הראשון הביא לי חיים בדמות זקן צנום וקטן – קוסטרינסקי. מנהל החווה שלנו בנהלל. חווה שהייתה בעבר חוות עלמות (או משק פועלות) של חנה מייזל. המקום שבו אבא מצא מחדש את אמא. בזמן שבו מדובר (שנות השישים) היא התגלגלה להיות חוות ניסיונות של מכון וולקני. קוסטרינסקי, שהיה מנהל החווה, עסק גם במחקר והפרויקט שבחר היה: "שומשום בלתי שפך שאפשר לאסוף את יבולו בקומביין". זה היה מפעל חייו והוא בא ושפך עלי את כל ידיעותיו נימוקיו ותוצאות ניסויו. וכל זה כדי להוכיח את התועלת שיביאו מחקריו. אינני יודע אם אתה יודעים זאת, אבל שומשום הוא גידול שמן כמו חמניות וסויה. כאשר ממצים ממנו את השמן נשאר חומר מוצק כוספא ממנה עושים את הטחינה שאנו אוכלים עם כל דבר ואת החלבה אשר ממתיקה לנו את המצב.

שמן השומשום בריא מכל מתחריו. והשמן והכוספא ביחד מכרה זהב, אבל אליה וקוץ בה. בעוד שאת כל גידולי הגרעינים הנחשבים אוספים בקומביין את השומשום אוספים בידיים. לכן הוא יקר כל כך. קוסטרינסקי דיבר ודיבר הראה מסמכים תמונות ציורים וטבלאות ואני, חדש בשטח, מסתכל עליו וחושב למה דווקא הוא? למה דווקא הוא מבין כל ארבע מאות החוקרים במכון מונח עכשיו תחת סכיני "הערכת התועלת ממחקר" הסכין אשר אוספת נתונים מחשבת חישובים מקבלת תוצאה לשבט או לחסד. למה דווקא הוא שעוד בבוקר היה בחוות העלמות המקום שבו מצה אבא את אמא בארץ ישראל? הסוף היה מר. קוסטרינסקי יצא לגמלאות ולקח אתו את תוצאות מחקריו וסודותיו. ואז אני קצת ותיק רואה לפני ג'ינג'י חדש ונמרץ. חוקר צעיר רק עכשיו יצא עם דוקטורט בציון מיוחד ובמה בחר? בשומשום שעדיין נאסף ביד. הפעם גנטיקאי חדש ומושחז, שכל הכלים החדשים בידי, נעץ בפרויקט הישן את שיניו. (על כך בסיפור אחר).